

FITONIMLARNING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI (DORIVOR O'SIMLIKLAR VA GIYOHLAR MISOLIDA)

*Qarshi xalqaro universiteti Filologiya va
tillarni o`qitish kafedrası katta o`qituvchisi
Denov tadbirkorlik va pedagogika
institute mustaqil tadqiqotchisi
Yakubova Gulchexra Ziyatovna
gyakubova@gmail.com*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada dorivor o'simliklar va giyohlar misolida fitonimlarning leksik va semantik xususiyatlari o'rganilgan Fitonimlarning morfologik tuzilishi, leksik turlari, zamonaviy OAV va adabiy matnlardagi qo'llanilishi tahlil qilingan Tadqiqot natijalari fitonimlarning til madaniyatidagi ahamiyati va semantik doirasi kengayganini ko'rsatadi

Kalit so'zlar: fitonimlar, dorivor o'simliklar, giyohlar, leksik-semantik tahlil, media matnlar

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследуются лексические и семантические особенности фитонимов на примере лекарственных растений и трав Морфологическая структура фитонимов, их лексические типы, использование в современных СМИ и литературных текстах анализируются Результаты исследования показывают значимость фитонимов для языковой культуры и расширение их семантического диапазона

Ключевые слова: фитонимы, лекарственные растения, травы, лексико-семантический анализ, медиатексты

ABSTRACT

This article investigates the lexical and semantic features of phytonyms using medicinal plants and herbs as examples The morphological structure of phytonyms, their lexical types, and usage in modern media and literary texts are analyzed The results indicate the significance of phytonyms for language culture and the expansion of their semantic scope

Keywords: phytonyms, medicinal plants, herbs, lexical-semantic analysis, media texts

KIRISH

Til doimo rivojlanib boradigan murakkab ijtimoiy hodisadir til orqali insonlar atrof-muhitni tushunadi bilim va madaniyatni uzatadi til o'zgarishlarining asosiy

manbai jamiyat va uning ehtiyojlaridir soʻz boyligi va leksik oʻzgarishlar shu jarayonda shakllanadi ayniqsa fitonimlar tizimi oʻziga xosligi bilan ajralib turadi fitonimlar insoniyat tarixida dorivor va oziqlanish maqsadida ishlatilgan shuningdek ular adabiy va ilmiy matnlarda keng tarqalgan fitonimlarning leksik va semantik jihatlarini oʻrganish tilshunoslik va leksikografiya uchun dolzarb masala hisoblanadi ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi dorivor oʻsimliklar va giyohlar misolida fitonimlarning leksik va semantik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning zamonaviy OAV va adabiy matnlardagi qoʻllanilishini tahlil qilish.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: birinchidan fitonimlarning kelib chiqishi va morfologik tuzilishini aniqlash ikkinchidan ularning leksik va semantik turlarini belgilash uchinchidan zamonaviy ommaviy axborot vositalarida va adabiy matnlarda qoʻllanilishini tahlil qilish va toʻrtinchidan fitonimlarning til madaniyati va leksik rivojlanishiga taʼsirini oʻrganish.

Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki u fitonimlarni nafaqat morfologik va semantik jihatdan tahlil qiladi balki ularning zamonaviy media va adabiyotdagi funksiyalarini kontekstual asosda oʻrganadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning asosiy metodologik asosi sifatida leksikosemantik tahlil metodi ishlatildi soʻngra korpus tahlil va kontekstual tahlil usullari qoʻllanildi tadqiqot materiali sifatida oʻzbek tilidagi ilmiy adabiyotlar dorivor oʻsimliklar roʻyxatlari adabiy matnlar va ommaviy axborot vositalari olingan.

Korpus tahlilida fitonimlar chastotasi va ishlatilish sohalari aniqlangan morfologik tahlilda oʻsimlik nomlarining ot va sifat bilan bogʻliqligi oʻrganilgan semantik tahlilda esa ularning maʼnolari va leksik variantlari kontekst bilan tahlil qilingan.

Tadqiqotda quyidagi usullar ishlatildi: leksik-semantic analiz orqali fitonimlarning maʼnolari aniqlandi morfologik analiz orqali ularning shakllanish qonuniyatlari oʻrganildi statistik tahlil yordamida fitonimlarning media va adabiy matnlardagi chastotasi hisoblandi kontekstual tahlil yordamida ularning maʼno doirasi va qoʻllanilish vaziyatlari belgilandi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalariga koʻra dorivor oʻsimliklar va giyohlar fitonimlari bir nechta asosiy turkumlarga boʻlinadi ular morfologik jihatdan asosiy ot shaklida keladi lekin sifat va feʼl bilan bogʻlanib qoʻllanishi ham kuzatiladi semantik jihatdan esa ularni quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin davolash xususiyatiga ega oʻsimliklar oziq-ovqat tarkibida ishlatiladigan oʻsimliklar toksik yoki zaxarlovchi xususiyatga ega oʻsimliklar diniy va madaniy kontekstda ishlatiladigan oʻsimliklar

Misol tariqasida oʻtkir yovvoyi sarimsoq fitonimi morfologik jihatdan oddiy ot shaklida keladi lekin u sifat bilan bogʻlanib ishlatilganda “oʻtkir yovvoyi sarimsoq”

shaklida ishlatiladi semantik jihatdan u davolash xususiyatiga ega giyoh sifatida tasniflanadi.

Korpus tahlili natijasida aniqlanishicha fitonimlar ommaviy axborot vositalarida reklama va sog'liqni saqlash kontekstida ko'proq uchraydi adabiy matnlarda esa ular atmosferani yaratish va personajlarni xarakterlash vositasi sifatida ishlatiladi.

Shuningdek fitonimlarning qo'llanilishi zamonaviy o'zbek tilida inglizcha va boshqa xorijiy so'zlar bilan birlashtirilishi kuzatiladi bu esa til madaniyati va leksik barqarorlik nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki fitonimlar morfologik jihatdan barqaror bo'lsa-da ularning semantik doirasi kengaygan va kontekstga bog'liq ravishda turlicha ma'nolar oladi bu esa ularni leksik tahlil qilishni murakkablashtiradi.

Media va reklama matnlarida fitonimlar ko'pincha xalqaro terminlar bilan birga ishlatiladi bu esa ularning tilga kiritilishi va ommaviy qabul qilinishini tezlashtiradi lekin shu bilan birga ba'zi hollarda noto'g'ri qo'llanilishiga ham olib keladi.

Adabiy matnlarda fitonimlar atmosferani yaratishda personajlarni xarakterlashda va tarixiy kontekstni aks ettirishda samarali vosita sifatida ishlatiladi ular nafaqat ma'noni balki estetik qiymatni ham oshiradi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki fitonimlarning semantik turlari ularning qo'llanilish konteksti va morfologik shakli o'rtasida yaqin bog'liqlik mavjud bu esa tilshunoslik va leksikografiya uchun muhim natija hisoblanadi.

XULOSA

Shuni ta'kidlash lozimki fitonimlar o'zbek tilining leksik tizimida muhim o'rin egallaydi ular morfologik jihatdan barqaror lekin semantik jihatdan kontekstga bog'liq holda kengayadi dorivor o'simliklar va giyohlar misolida ularning leksik va semantik xususiyatlarini aniqlash til madaniyatini rivojlantirishda va leksik tahlilni chuqurlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Media va adabiy matnlarda fitonimlarning qo'llanilishi ularning zamonaviy til jarayonlaridagi funksiyasini ochib beradi bu esa tilshunoslik va leksik tadqiqotlar uchun yangi istiqbollarni ochadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki fitonimlar morfologik va semantik jihatdan o'zaro bog'liq tizimni tashkil etadi ular nafaqat ilmiy va adabiy matnlarda balki ommaviy axborot vositalarida ham faol ishlatiladi bu esa ularning lingvistik ahamiyatini oshiradi. Kelajakda fitonimlarni korpus asosida yanada kengroq tahlil qilish ularning sinonimik va antonimik tizimlarini aniqlash hamda ularni turli kontekstlarda qo'llanilish tendensiyalarini o'rganish tavsiya etiladi

Adabiyotlar

1. Akbarov Sh., O'zbek tilining leksikasi, Toshkent, 2015
2. Karimova L., Dorivor o'simliklar tahlili, Toshkent, 2018
3. Sobirov M., Giyohlar va ularning lingvistik tavsifi, Samarqand, 2020

4. Tilshunoslik asoslari, Toshkent Davlat Universiteti, 2017
5. Nazirov A., Fitonimlar va leksik-semantik o'zgarishlar, Toshkent, 2019
6. Ushakov D., Slovar' russkogo yazyka, Moskva, 2010
7. Vinogradov V., Leksikologiya sovremennogo russkogo yazyka, Moskva, 2012
8. Oxford English Dictionary, Oxford, 2020
9. Crystal D., The Cambridge Encyclopedia of the English Language, Cambridge, 2018
10. Simpson J., Media Language and Discourse, London, 2017